

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XX

BELGRADE
1989

BALCANICA XX, Beograd 1989, 9—453.

LES DOUZE DIEUX DE L'IMMORTALITÉ

Emilia Masson, *Les douze dieux de l'immortalité* Croyance indo-européennes à Yazilikaya (Preface par André Caquot), Les Belles Lettres, «Vérité des mythes», Paris 1989, X, 231 pp.

Над новом књигом Емилије Масон задржаће се, подробно и најстручније, специјалисти за хетитологију, за староанадолску археологију, за компаративно изучавање индоевропске религије. У књизи је реч о значајној скупини култних простора смештеној у комплекс стена на отприлике километар и по од Богазкеја. Дакле, недалеко од Хатуше, старе анадолске престонице Хетита. Непосредно, том комплексу култних простора је највише посвећен први део књиге насловљен са (A) *Yazilikaya: un ensemble de lieux saints*. И ту, као и у свом даљем излагању, Емилија Масон се ослања на велики број хетитских докумената, са фрагментарним, а понекад и теже разумљивим исказима о култним обичајима и религиозним представама. Та писана сведочанства служе као потврде за интерпретацију којом она на нов и обухватан начин осветљава и објашњава смисао ликовних представа и намену култних простора у Јазиликаји, и то у индоевропском контексту.

У светлу тако спроведених проучавања, овај јединствени споменик је прогумачен као сим-

бол два основна феномена који подједнако указују на континуитет и бесмртност: то су обнављање природе (велика галерија) и прелазак човека кроз смрт у нови живот (мања галерија). У првој је приказан на стеновитим зидовима хетитски пантеон. Њега са једне стране ограничава фриз 12 богова, а са друге лик краља Тутхалије IV-ог, који је ту приказан у улози „оснивача“. У другој галерији се налази маузолеј истог краља. Ту рељефи приказују преминулог владара кога у загрљају води његов бог-заштитник Шарума а наспрам њих је поново фриз 12 богова. Према једном старом индоевропском веровању оба горе споменута феномена се одигравају у року од дванаест дана (рекапитулација 12 месеци); њих у овоме случају инкарнира група од дванаест богова. Тако овај споменик, само наизглед настао под утицајем традиција блискога истока — званични пантеон Хетита има хуритски карактер — крије у себи основна веровања индоевропских народа којима припадају и Хетити.

Стручњаци за староанадолске цивилизације су позвани да се

задрже над овим као и над другим делом књиге Емилије Масон. Ради мериторне процене. Али има у тој књизи много тога што може и што мора везати пажњу балканолога, а и наших фолклориста.

Није, баш никако, случај што је Емилија Масон ставила пред своја излагања — њихову кондензованост, документованост и опрезну поступност може уочити и мање стручан читалац — мотом на српском језику, а из студије Симе Тројановића *Стари словенски погреб* (1901):

„Заблуда је мислити да народа не памти прошлост. Он је са колена на колена преноси, али испребацано, с промењеним личностима, с погрешним временом и варљивим тумачењем, али на главну садржину и обред — где га има — увек се пази.

Па кад се то народно богатство тако упорно столећима одржава, поред свих тешких мена у друштву и код појединаца, значи: да му је непресушливо врело са којег наука много може да црпи и да се освежава.“

Овај навод из Тројановићеве студије — пропраћен и француским преводом — стоји са добрих разлога пред књигом о једном хетитском светилишту. Нека нам буде допуштено да се послужимо још једним цитатом — како бисмо ово и показали најсажетије. Цитат ће то бити, сада, из увода у књигу. Емилија Масон у томе уводу говори о фазама свога рада. И напомиње: дошавши до краја својих испитивања хетитских културних појава у Јазилкаји, она је, ненадано, изнашла једно, а додатно колико и важно подручје за компаративно осветљавање испитиваног хетитског феномена — подручје српског и балканског фолклора:

«Alors que j'arrivais au terme de ces investigations, leur cheminement sinueux m'offrit une nouvelle surprise. Alertée par

des traits spécifiques que présentent en commun les langues hittite d'un côté et serbe de l'autre, je profitai d'une séjour à Belgrade, en Octobre 1987, pour vérifier si le folklore des Slaves du Sud ou, plus exactement, des Balkans, n'a pas conservé quelques échos des mêmes croyances ou du moins de leurs manifestations rituelles. Une première reconnaissance, consacrée au rôle du feu, devait m'apporter des résultats fort encourageants grâce à la lecture de la monographie *Vatra u običajima i životu srpskoga naroda* («Le feu dans les coutumes et dans la vie du peuple serbe») de Sima Trojanović. Aussi, je décidai d'entreprendre une prospection systématique, mais sans cesse contrôlée, des documents matériels, écrits ou illustrés susceptibles de traduire un héritage commun: des parallélismes fascinants avec les traditions de l'une ou l'autre ethnie indo-européenne qui apparaissent en cascade sous les yeux risquent d'éveiller dangereusement l'imagination. Les survivances que je découvrais à travers d'excellentes études ethnologiques concernent aussi bien les coutumes et les pratiques des traditions et les récits mythologiques. Elle doivent être attribués pour une part aux premiers immigrants indo-européens dans les Balkans, Thraces, Daces et Illyriens (vers 2000 av. J. C.), et pour une autre au conservatisme des Slaves du Sud. L'émotion se joignait souvent à la curiosité du chercheur. Plus d'un hittitologue partagera sans doute mon frisson en apprenant par exemple que l'épisode de la «Mission de l'abeille» des mythes hittites sur le dieu perdu et retrouvé, figure dans quelques versions cosmogoniques des Balkans, transmises de génération en génération par voie orale et avec un contexte analogue.»

Прибегли смо цитату зато што није само потпун израз основне, за балканолога такође важне про-

блематике на коју Емилија Масон упућује овом својом књигом. Тај цитат је израз и њеног научничког темперамента, њене спремности да се запути у нова подручја испитивања. А не без увек новог добитка.

У досадашњим радовима о религији Хетита стављан је веома јак нагласак на сазнања према којима су ови индоевропски досељеници у Анадолу ту показали спремност, па и готово нападну склоност ка асимиловању затечених култова и божанстава. На супрот овоме наглашавању тубих, а добрим делом неиндоевропских културних елемената, књига Емилије Масон показује изразиту оријентацију ка таквим феноменима који се, на сличан или чак подударан начин, јављају у два географски а и временски развојеним индоевропским групацијама — у хетитском Анадолу и на Балкану; дакако — јер Емилија Масон има на уму генетске а не само опште, типолошке повезаности, — најпре на староме Балкану; али тако да се докази за ово добијају освртом на скорије балканске обраде и на фолклорне теме у којима се могу препознати реликти велике старине.

Ето зашто и наша фолклористика, забављена компаративним проучавањем ритуала, култова, религијских појава, без сваке сумње неће моћи а да не застане над поглављима ове књиге у којима Емилија Масон повезује хетитске и балканске појаве, позивајући се на низове упадљивих и уверљивих паралела. Та поглавља се углавном налазе у другом делу књиге, насловљеном са (B) *Correspondances indo-européennes*.

У овом, другом делу књиге, Емилија Масон полази од биритуралних обичаја сахрањивања, и то упоредним освртом на Средњи и Блиски исток и на простор Балкана. (Баца један брз али стручан поглед и на стари Кипар.) Следе поглавља особито занимљива и значајна за нашу и балканску фолклористику: она о лустрационим ритуалима, уз оба-

ле воде, за људе и стоку (стр. 156 и д.), где се као паралела наводе, и то подробно, и српски „обреди обале потока“; о ритуалима преласка (стр. 183 и даље), где је, уз остало, реч и о улози сламе којој је приписивана моћ да привлачи хтонске силе; о смрти и равању „Старе године“ (стр. 203 и даље), где је реч о Јарилу и његовим супституцијама; о купању идола (стр. 207 и даље), где се уз хетитске текстове наводи и текст из српске песме „Да окупам коледо...“

Међу овим паралелама нарочито је убедљива и потпуна она која и у хетитском простору и у неким крајевима источне Србије носе исти назив, „обред са обале реке/потока“ и чији се веома комплексан сценарио у потпуности подудара. Ови су ритуали извођени било за живе (аустративно), било за мртве (чијим душама треба на тај начин олакшати прелаз у други свет). И једна и друга акција зависе од подземних божанстава која се, по индоевропским веровањима, могу најлакше дозвати управо на обалама реке или потока. За лустрацију људи или стоке („говећа богомоља“, исти израз јавља се у оба народа), прибегава се истим поступцима, и то у једнаком редоследу: људи или стока преводе се најпре преко воде; затим они на обали пролазе кроз две живе ватре и кроз лук, било од дрвета било од земље; после чега добијају и некакву кашу, као ритуални оброк. У оба случаја обред воде „бабе“ којима асистирају деца. Отуда у оба језика формула „чисте бабе и невина деца“.

Све ове и овакве паралеле, подробно изведене и забележене, Емилија Масон је означила као заједнички хетитско-балкански феномен, а индоевропски; и све то чини да морамо с нестрпљењем очекивати њене предстојеће обећане радове о посебним питањима из истог домена — на пример о „послању пчеле“, мотиву познатом — како она истиче, забележили смо, — и хетитском веровању о изгубљеном и наново нађеном богу и балканским кос-

могонијским митовима из усмене књижевности.

Смемо на крају додати:

Учена књига стручњака који се као дипломирани класичар рано окренуо испитивању источноегејског и анадољског цивилизацијског круга — Емилија Јовановић Масон је већ у дисерта-

цији писала о семитским елементима садржаним у старогрчком језику — означава и повратак једног зналаца од имена и углада научним темама које се најнепосредније дотичу балканског и српског простора.

Мирон Флашар

ATICKI SARKOFAZI NA ISTOCNOJ OBALI JADRANA

Nenad Cambi, *Attic Sarcophagi in Dalmatia*, Književni krug, Biblioteka znanstvenih dela 27, Split 1988, 205 pp.

Costal part of Yugoslavia, especially Dalmatia has a very rich Greek and Roman heritage. Professor Nenad Cambi, an expert in the field of classical archaeology devoted this book to the description of Attic Sarcophagi found in Dalmatia, explanation of their origins, significance, affinities and comparison with similar finds throughout Europe. The author managed to compare some fragmented remains with complete sarcophagi from the other parts of the antique world, giving the iconographic explanation of their significance as monuments of spiritual life of ancient Greek and Roman population. Chronology of these imported Attic sarcophagi was successfully explained by Prof. Cambi in this important and comprehensive book.

Cremation and burrial practices were explained in detail in the first chapter in which Nenad Cambi points out that the most reliable evidence of return of inhumation in Roman Dalmatia are sarcophagi, the earliest of which were produced in the 2nd century AD. Further on sarcophagi workshops in the Roman world described and especial attention was given to the Attic sarcophagi their origin, development of forms, export and finds in Dalmatia. In the following chapter relief stories depicted on the sarcophagi decorations were not only described

but fully explained in detail. The most frequent were mythological presentations showing the scenes from the Trojan war, or other popular stories. Typical mythological motifs such as Dionysiac procession and vintage and erotes also appar on these sarcophagi. There were many scenes which could not have been successfully explained.

Readers may find detailed descriptions and explanations of all the reliefs and decorations in chapters and parts of the book devoted to Hunting scenes, Mythological themes, Amazons, Centaus et...

Attic Sarcophagi from the Eastern coast of the Adriatic offer insufficient data for their precise dating. During the period lasting apr. 130 years their dominance may be divided into a number of subperiods. Prof. Cambi could not find any sarcophagus from the first decade of this period in the Eastern Adriatic coast. The earliest fragment is the one found at Koločep island depicting Centaurus hunting and it belongs to the experimental phase of Attic Sarcophagi developmnet c. 150—170/80. A large import of Attic Sarcophagi into Dalmatia started after the year 200 AD, and by far, the greatest number discovered, belonged to the 220—230/50 period. The Split Sarcophagus depicting Meleager's hunt is the only complete